

Л. О. Корчевна
кандидат юридичних наук, доцент,
завідуюча кафедрою конституційного права та правосуддя
економіко-правового факультету
Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова

НОВЕ В ПРАВОРОЗУМІННІ

Сьогодні загально визнаною є думка про те, що здобувши політичну незалежність, ми отримали у спадок тоталітарну концепцію права, назва якої юридичний позитивізм. У позитивізмі право: є сукупністю норм, які виражають волю держави і, забезпечуються її примусовими санкціями. Усі ці три елементи — норми, суверенна влада і санкції — є, згідно з теорією позитивізму, розпізнавальними ознаками права. Головним джерелом права і його основною формою постає законодавство.

Чинна Конституція України відмовилася від соціалістичного принципу законності і запровадила європейський принцип верховенства права (ст.8). Що таке право у розумінні західних юристів? В чому вони вбачають “ключ до науки юриспруденції”?

Європейська правова традиція ніколи не змішувала право і закон (інший юридичний припис). У країнах романо-германської і англосаксонської правової сім’ї закон (інший юридичний припис) не вважається єдиним витокom права, поряд з ним існують і інші, значні джерела права (правова доктрина, судова практика, звичаєве право, договірне право) і закон має смисл лише в єдності з ними. Тож “ключем до науки юриспруденції” для західних юристів є різноджерельне право.

При затвердженні нового праворозуміння в сучасній національній юриспруденції вкрай важливо скористатися здобутками європейської правової думки, насамперед, ідеями І. Канта і Г. Гегеля.

У вченні Канта про право і правову державу йдеться про ідею права і держави, тобто про цілісність і доконечність цих двох феноменів.

Людина як розумна, духовна істота, свою сутнісну доконечність вбачає в свободі. Свобода не потребує теоретичного доведення, бо вона дається людині від природи.

Він нотує: “...право — це сукупність умов, за яких свободна воля одного (особи) узгоджена з свободною волею другого”.

Зі сказаного стає зрозумілим, що свобода людини є тією необхідною передумовою, на підставі якої людська буттєвість пізнається у своїй цілісності й доконечності. Зважаючи на те, що право є частиною цієї буттєвості, доходимо висновку, що свобода є необхідною вирішальною передумовою для цілісного і доконечного пізнання й самого права.

Головним і принциповим є те, що Кант викладає своє вчення про право та правову державу в частині першій своєї “Метафізики нравов в двух частях”, а відтак, правове і моральне для нього — суть одне й теж.

Ідея свободи проявляється через моральний закон.

За Кантом, кожна річ в природі діє відповідно до законів. Тільки розумна істота має волю або здатність діяти відповідно до уявлення про закони, тобто відповідно до принципів. На тій підставі, що для виведення вчинків з законів потрібен розум, то воля є не що інше, як практичний розум. Моральний закон (категоричний імператив), наголошує Кант, безпосередньо зумовлює волю.

Людина не має використовуватися тільки як засіб для чого б то не було! Це вищий принцип гуманізму. І сформулював його Кант.

Якщо право у своїй сутнісній доконечності є свободою, то якою є цілісність права? Відповідаючи на це запитання, Кант зважає на європейську правову думку, яка упродовж століть жила з одного джерела — зі зближення і протиставлення природного права і права позитивного. В своєму “Введенні в учение о праве” він відокремлює вчення про позитивне право і вчення про природне право, наголошуючи, що правознавець мусить у вченні про право природне викладати незмінні принципи для будь-якого позитивного законодавства.

Таким чином, моральний закон і свобода — ось ключ до кантівської теорії права і правової держави. Правова держава у Канта є здобутком теорії природного права.

Духовно-гуманістичну традицію у вченні про право і правову державу продовжив Г. Гегель.

В центрі вчення мислителя про право і правову державу перебуває людина, природним станом якої є уроджена її свобода.

На думку мислителя, позитивне право є лише одним з різновидів права взагалі.

З усього сказаного Гегелем, стає зрозумілим обстоюваний ним принцип права: будь свободною особистістю і поважай інших як особистостей.

Таким чином, якщо доконечною причиною права є людська свободна воля, то якою є його цілісність? Відповідаючи на це запитання, Гегель опрацьовує відоме своє вчення про різність джерел права та їх ієрархію.

Здійснений аналіз кантівського і гегелівського вчення про право не є самоціллю, а має важливе значення для досліджень у сфері сучасного українського права.